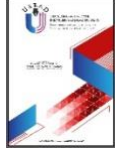

USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi Dergisi - International
Journal of Social Sciences Academy, Yıl 2, Year 2, Sayı 3, Issue 3,
Haziran 2020, June 2020.
e issn: 2687-2641

OSMANLI ŞEM'HANELERİ VE MUMCU ESNAFI

OTTOMAN CANDLE FACTORIES AND CANDLE BUSINESS OWNERS

Neslihan ÜNAL

Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İzmir/Türkiye.
Asst., Prof., Dokuz Eylül University, Faculty of Letters, Department of History,
Izmir/Turkey.

neslihan.unal@deu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-4375-2846

Makale bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 8 Mart / 8 Mart

Kabul Tarihi / Date Accepted: 3 Haziran / 3 June

Yayın Tarihi / Date Published: 25 Haziran / 25 June

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

Bu Makaleye Atıf İçin / To Cite This Article: Ünal, N. (2020). Osmanlı
Şem'haneleri ve Mumcu Esnafı. *USBAD Uluslararası Sosyal Bilimler Akademi
Dergisi* 2(3), 231-250.

İntihal: Bu makale intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism
detected.

İletişim: Web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/usbad>
mail: usbaddergi@gmail.com

Öz: Balmumu ve mum, uzun bir süre tarihi aydınlatan iki temel ihtiyaç maddesidir. Osmanlı Devleti için hem bir iâşe hem de ticari bir meta olan balmumu, mumcu esnafı eliyle muma dönüşüp, sosyoekonomik hayatın önemli bir nesnesi haline geldi. Bu makale, mum üretimi ve üretimden sorumlu mumcu esnafını konu etmesi yanı sıra bu başlıklar üzerinden Osmanlı iâşe anlayışını da ortaya koymaktadır. Bunun için başta İstanbul olmak üzere diğer Osmanlı kentlerinin mum üretim mekanları olan şemhaneler ve üreticiler yani mumcu esnafından bahsedilecektir. Bu konulardan bahisle bu çalışma; 19. yüzyıla kadar *mum ışığında* yükselen bir medeniyetin iktisadi zihniyetini, mütevazı bir katkı bile olsa aydınlatmayı amaçlamaktadır.

Anahtar kelimeler: Mumhane (şem'hane), mumcu esnafı, Osmanlı esnafı

Abstract: Wax and candle are the two basic necessities that have shed light on history for a long time. Wax, which was both a food and commercial merchandise for the Ottoman Empire, was turned into candle in the hands of candle business owners and became an important object of socio-economic life. This study addresses, candle manufacture and candle business owners in charge of manufacture as well as demonstrating food mentality of the Ottomans via these titles. To this end, candle factories (şemhanes), which are candle production venues of the other Ottoman cities, and producers, in other words, candle business owners will be handled. Regarding this matter, it aims to illuminate financial mentality of a civilization, which rose in candle light until the 19th century, even if it is a small contribution.

Keywords: Candle factory, candle business owners, Ottoman business owners

GİRİŞ

Saraylar, Osmanlı'da muma olan ihtiyacın öncelikli sırada yer aldığı mekanlardır. Sultanlara, valide sultanlara, kadınefendilere, şehzadelere ve diğer mabeyn mensuplarına sürekli balmumu temin edilirdi. Padişah tahtı için her biri beşer yüz dirhemlik beyaz balmumu, padişah fanusu için de sarı fener balmumu ve sarayın bütün dairelerine; has odaya, silahtar ağaya, ser kilariye,* (Ortaylı, 2008: 105) seferli odasına balmumu verilirdi** (Altınay, 1998: 20-21). Mum, bir ihtiyaç ürünü olmasının yanında, saray gündelik yaşamının önemli

* En önemli vazifesi padişah sofrasını hazırlamak olan kilerli koğuşu; bunun dışında, Harem'in kiler ihtiyacını karşılar ve saray odalarının, mescitlerinin, Hırka-i Saadet Dairesi'ndeki büyük şamdanın mumlarını da temin edip, yakardı.

** Miktarı belirli olan balmumunun adedi bir ila iki idi. Bunların her biri de iki yüzer dirhemlikti. Nisanda yağmur suyu toplama, saray âdetlerinden biri olup söz konusu bu gelenek üzerine her yıl iç kilere; 10 adet billur şişe, 25 adet büyük, 30 adet küçük şişe, 25 adet gülyâğı şişesi, üç kıyye pembe, 150 dirhem beyaz, 200 dirhem de kırmızı balmumu verilirdi.

bir nesnesiydi. Bunu padişaha getirilen hediyeler arasında sıklıkla rastlanılan mum makaslarından da anlamak mümkündür* (Kazan, 2007: 214, 221, 357-358). Saray halkı dışında bürokrasinin de önemli ihtiyaç kalemlerinden biri olan mum, Osmanlı'yı ziyaret eden elçilerin başlıca tayinat kalemleri arasındaydı. 1568 tarihli hükümde, İran'dan gelecek elçiye konaklama sırasında iki yüz baş şeker ve iki yüz balmumu verilmesi emredilmektedir (7 Numaralı Mühimme Defteri, 1998: 372). 1740 tarihli bir diğer fermanında, İran Şahı Nadir Şah tarafından İstanbul'a gönderilen elçinin ihtiyaçları için Derviş Mehmed Çelebi mihmandar olarak görevlendirilmiştir. 15 kıyye balmumu, elçi ve maiyetine her gün verilecek tayinat arasındadır (Düzbakar, 2009: 189). Aynı şekilde 1694'te Edirne'ye gelen Leh elçisi için yapılan harcamalar ve 1743'te İstanbul'a gelmiş olan Leh büyükelçisine, aynı veya nakdî tayinat verilmesi emirleri örneğinde olduğu gibi (Yekeler vd., 2014: 177, 180-181, 229).

Bürokrasi yanında Osmanlı idaresi için kutsal yerler ve ibadethanelerin ihtiyacı olan balmumu ve mumun temini bir diğer önemli yükümlülüktü. Mekke ve Medine, Mescid-i Nebevi ve içindeki Ravza-i Mutahhara, Konya'daki Celaledin-i Rumi Dergâhı düzenli balmumu gönderilen öncelikli yerler arasındaydı. Selatin camileri, mescitler ve hayratlar için ayrıca özel olarak balmumu imal edilirdi (Kılınç, 2011: 51). İbadet yerlerini aydınlatmanın ne denli maliyetli olduğu, Hatice Turhan Sultan Vakfı tarafından Yeni Camii'ye yapılan masraf bilançosunda görülmektedir. Vakfın 1700-1702 tarihli bilançosunda Yeni Camii masrafları ilk sırada olup, cami için yapılan masrafların yarısından fazlasını, caminin ve minarelerin aydınlatılması için kullanılan balmumu (şem'-i asel), zeytinyağı (revgan-ı zeyt) ve mum yağı (şem'-i revgan) masrafları ile zeytinyağının taşınması için hammal ve kantar ücretleri oluşturmaktadır (Arslanboğa, 2015: 234).

Öte yandan balmumu ve mum, savunma açısından da önemli olup, ordu ve donanma içinde gerekiyordu. Fenerlerin içinde yakılan balmumu, gemileri aydınlatmak için kullanılmaktaydı. 1673-74 senesi için bir kadırgaya tahsis edilen balmumu 6,5 kıyyedir. Boğdan'dan ocaklık olarak temin edilen balmumunun yıllık miktarı, 30 ila 60 kantar arasında değişmekteydi. 1661-62 yıllarında 60 kantar balmumu için 2.400 kuruş, 1695-96'da 30 kantar balmumuna 39.600 akçe ödenmişti

* Mum makası ve kufteli mum makası hassa çilingirleri ve kuftegerânların sultana sunduğu başlıca bayram hediyeleri arasındadır.

(Bostan, 1992: 136). 1749-1750 yıllarında bazı kalelerde bulunan balmumu miktarı ise şu şekildeydi. Diyarbakır Kalesi'nde 114 kıyye, Sivas Kalesi'nde 55 kıyye ve Erzurum Kalesi'nde 24 kıyye (Demlikoğlu, 2014: 291). Özetle; bu kadar geniş bir kullanım alanına sahip olması dolayısıyla mum, Osmanlı sosyo-ekonomik yaşamında önemli bir yere sahip olup şemhaneler ve mumcu esnafı bu ihtiyacı karşılamaya yönelik hizmet veren dönemin başlıca üretim merkezleri ve üreticileriydiler.

1. ŞEM'HANELER (MUMHANELER)

Şem'haneler, Osmanlı'nın mum ihtiyacını karşılamak için kurulan işletmelerdir. Sarayın kendine ait bir mumhanesi vardı. Bizans dönemi Ayasofya'nın da kendine ait bir mumhanesi olup, bu mumhane Osmanlı döneminde de varlığını korumuştur. Ayasofya Camii ve Eyüp Türbesi'nin 1489-1491 yıllarına ait muhasebe bilançosunda gelirler kısmında bir mumhane de yer almaktadır (Barkan, 1963: 342).

Mumhaneler devlet eliyle kurulduğu gibi vakıfların, şahısların kurduğu ya da işletmek üzere devrettiği mumhanelerde bulunmaktaydı. Örneğin Üsküdar'da Valide Sultan tarafından kurulan şemhane için yazılan 1576 tarihli hükümde; saray mutfağı için kesilen koyunun derisi ve yağının ve Galata'da, Karaköy'de kasap Araboğlu Süleyman'ın kestiği koyunun derisinin şemhane ve yağhane haricinde kimseye verilmemesi emredilmekteydi (Altınay, 1987: 168). Üsküdar Yeni Mahalle'de kurulan Atik Vâlîde Sultan Vakfı'nın ticarî işletmeleri arasında iki tane de mumhane yer almaktaydı (Pantık, 2017: 307).

Vakıflar, şemhanelerin işletim hakkını şahıslara da devredebilmekteydi. İstanbul'da Mehmed Ağa Vakfı'na ait şemhanenin, Zeyr ve Şerenlü adlı zimmiler tarafından işletilmesi örneğinde olduğu gibi. 1658 tarihli hüküm hem bu konudan hem de vakıf şemhanesi yanına başka bir şemhane açmış olan Dimo adlı zimminin vakfı zarara uğrattığı gerekçesiyle, dükkanının kapatılması kararından bahsetmektedir (Yıldız, 2005: 164-165). 1766'da İstanbul, Galata, Eyüp ve Üsküdar kadılıklarına yazılmış bir hükümde buralarda işlemekte olan kırk dört mumhanelerden söz edilmiş, gedik usulüne göre çalışan bu işyerleri dışında herhangi bir mumhane açılmasına müsaade edilmemesi istenmiştir (Hür, 1993: 497). 1793'te ise mumcu (şemma') esnafına ilişkin yeni bir düzenleme yapılarak, Yedikule, Üsküdar, Galata ve Eyüp'teki mumhanecilerin *"yeniçeri ocağına ayda 700 okka mum vermek şartıyla, Yedikule salhanelerinde kesilen hayvanların içyağlarını"*

münhasıran satın almalarına” ve “müretteb mum hisselerini vermeyenlerin nizama raptına” hükmedilmiştir (Yarcı, 2015: 32).

Dönemin küçük ölçekli imalathaneleri olan mumhaneler, halkın mum ihtiyacını karşılamak üzere taşrada da hizmet vermekteydi. Çoğu Osmanlı kentinde en az bir tane şemhane bulunmaktaydı. Örneğin Edirne şemhane mukaatasının 15. yüzyıl sonlarında üç yılda 100.000 akçe bir geliri vardı (Gökbilgin, 1962: 301). 1540 tarihli tahrir defterine göre Diyarbakır şemhanesi vergi geliri ise 25.000 akçedir (İlhan, 1994: 49). 16. yüzyıl Konya şemhane mukataasının vergi geliri; 1518 ile 1524 yıllarında 7.000 akçe iken, 1539 ile 1584 yıllarında 3.000 akçeye düşmüştür (Yörük, 2017: 370). 1582’de Kastamonu şemhane mukataasının vergi geliri ise 5.000 akçedir (Kankal, 2000: 183). 16. yüzyılda Amasya ve Balıkesir’de de birer şem’hane vardı (Şahin ve Emecen, 1991: 2; İlgürel, 1992: 14). Yine 1563 yılı tahririne göre Maraş şemhane vergi geliri 471 akçe (Doğan, 2014: 51) olup 1571 tahririnde Ankara şemhanesinden alınan vergi, 7.000 akçe olarak kayıtlıdır (Özünlü, 2010: 262). 1697’de Aydın Sancağı’na bağlı mukaatalar arasında yer alan Güzelhisar şemhanesinin yılda 40.000 akçe malı olup, 1739-40 yılı geliri ise 500 kuruştur (Çelik ve Demir, 2010: 374, 404).

Trabzon, Osmanlı’nın önemli mum üretim merkezlerinden biriydi ve Evliya Çelebi Trabzon’un kapılarından bahsederken dördüncü kapı olarak Mumhane’den şöyle bahsetmektedir.

“Dördüncü kapı Mumhane'dir. Trabzon'da balmumu ve yağ mumu gayet çok olduğundan bu kapıdan taşra işlenir, başka yerde işleyemezler. Zira şem'ahane devletin olduğundan başka emini vardır” (Kahraman vd., 2008b: 104).

16. yüzyıl başlarında Trabzon şemhane mukaatası yılda 15.000 akçe bir gelir temin etmektedir (Gökbilgin, 1962: 301). 1722’de İzmit’te bulunan balmumu (şem’-i asel) imalathanesi ise şehir sakinlerinden bir Ermeni tarafından kiralanarak, işletilmektedir (Polatel, 2015: 899). Osmanlı taşrasında işletim hakkının devri örneğinden başka 18. yüzyıla ait fermanlar balmumunun, vergi usulsüzlüklerine de konu olduğunu göstermektedir. Sakız, İstanköy, Bodrum, Rodos, Antalya, Boğazhisarı kaleleri kadılarına yazılan fermana; balmumu ve diğer mukataaların işletmesinde bulunanların beş yıldır vergi vermedikleri bildirildiğinden, mukataa sahiplerinin kaydettikleri gümrük defterlerinde olan mallarının tespiti ve

balmumunu gemilerine yükleyenlerden her bir kıyyesi için beş para rüsûm alınması istenmektedir. Benzer bir usulsüzlüğü, 1784 yılında İzmir ve civarının balmumu mukataasını işleten kahvebaşları şikayetlerinde dile getirmektedir. İskelelerden balmumunun vergi verilmeksizin gemilere yüklendiği şikâyeti üzerine, ilgili kadılıklara buna mâni olunması ferman olunmuştur (Yiğit, 2009: 133-134).

2. İSTANBUL VE TAŞRADA MUMCU (ŞEMMA') ESNAFI

İstanbul'da tüketilen mumların adileri kasaplık hayvanların içyağından, orta kalitede olanları içyağı ve balmumu karışımından, iyi mumlar ise balmumu ve diğer katkı maddelerinden yapılırdı. Halk ucuz ve orta kalite mum tükettiği için mumcularla kasapların iş birliği yapmaları zorunluymuştu. Evliya Çelebi adı mum yapanları, içyağlarına muhtaç oldukları için kasaplara yamaktır, şeklinde nitelendirir. Çelebi'ye göre; içyağından mum imal eden 555 işyerinde 5.501 kişi çalışmaktadır (Kahraman vd., 2008a: 517). Balmumcu esnafı hakkında 55 dükkan ve 100 çalışan olduğunu, bunların hepsinin de Müslüman olduğunu belirten Evliya Çelebi; balmumunun içine yağ, çam sakızı koyamazlar, hile ederlerse cezalandırıldıklarını yazmaktadır. Ayrıca At Meydanı mumcularından bahisle 75 çalışanı ile Yeniçeri Ocağı'na mahsus işyerinden bahseden Çelebi, burada her zaman yeniçerilere üç mumun bir akçeye verildiğini ve esnafın zararını da Defterdar Paşa'nın karşıladığını belirtir (Kahraman vd., 2008a: 518-519).

Belgelerden anlaşıldığı üzere, 16. ve 18. yüzyıllarda İstanbul'da mum üretimi genellikle gayrimüslimlerce yapılmaktadır. Kaynaklarda "Şemhane mültezimi İshak nam Yehudi" den (16.yüzyıl) ve "İstanbul'da mumculuk eden kefere taifesi"nden (17. yüzyıl) söz edilmesi, mumculuğun uzun süre Yahudi ve Hıristiyan mesleği olduğunu göstermektedir (Hür, 1993: 497). Merhum Mumcular Kethüdâsı Hacı Hüseyin'in Tekfur Sarayı vesair mahallerde olan mumhâne gediklerinin eşi Nâile Hanım'a intikal etmesi (1788) örneğinde olduğu gibi İstanbul'da mumhane gedğine sahip kadınlarda vardı (Baş, 2006: 86). Ancak 18. yüzyıla ait "hatunlar ve cariyeler mumcu değil iken mumyağı alıp, evlerinde ve dükkanlarında kanunlara aykırı olarak mum dökmektedirler" (Dingeç, 2010: 16) hükmünden, izinsiz üretim yapan kadınlarında olduğu anlaşılmaktadır. İstanbul'da hiç kimsenin loncaya bağlanmadan mum yapmasına ve evlerinde mum dökmesine izin verilmezdi. 1696 tarihli şikayet, Ahışa'da bazı bakkalların evlerinde gizlice mum döküp, satmalarından bahisle mumcu esnafını zarara uğratmaları hakkındadır (Yarcı, 2015: 31).

İnalcık'a göre; 1672'de beşi Galata, dördü Üsküdar, Yedikule'deki mezbahalar dolayısıyla dokuzu Eyüp olmak üzere İstanbul'da yirmi dört mumcu dükkanı bulunmaktadır (İnalcık, 2001: 237). Kütükoğlu'nun 1726 yılına ait verdiği bilgilerden Yedikule dışındaki mumcuların yiğitbaşısı Bektaş Beşe olup, esnaf idarecilerinin hesapları kontrol edilmek suretiyle görevden ayrıldıkları anlaşılmaktadır. Buna göre Bektaş Beşe, 6,5 sene yiğitbaşılık yaptıktan sonra görevden ayrılırken elinde ve zimmetinde tek bir akçe kalmadığı bütün ustalar tarafından görülen hesapla, kadı önünde beyan edilmiştir (Kütükoğlu, 1984a: 10). 1782 tarihli belgeye göre; İstanbul'un çeşitli semtlerinde 35 tane balmumcu dükkanı bulunmaktadır. Belgede bunların denetiminin yapılarak, yeni işletmelerin açılmasına müsaade edilmeyip, üretim kalitesini düşürenlerin cezalandırılması kararlaştırılmıştır (Kılınc, 2011: 52). 1844'te Üsküdar'da mumculuk ve balmumculuk yaygın mesleklerden olup toplam yirmi dört balmumcunun on dördü Hacı Hasne Mahallesi'ndedir ve tümü bekarıdır. Toplam kırk dokuz mumcunun on altısı aynı mahallede kayıtlı olup bekarıdır. Ayazma Mahallesi'nde yirmi üç ve Atik Valide Sultan Mahallesi'nde yedi mumcu yaşamaktadır. Bahsi geçen her iki mahalledeki mumcuların tamamı da bekarıdır (Kaplıanoğlu, 2017: 512-513).

Mahalle	Mumcu	Balmumcu
Arakiyeci Cafer		6
Aşçıbaşı	2	
Atik Valide Sultan	7	
Ayazma	23(6'sı mumhanede)	
Hacı Hasne	16	14
Kazasker	1	
Rum Mehmed		1
Selman Ağa		1
Solak Sinan		1

Tablo 1. 19. Yüzyıl Üsküdar Mumcu ve Balmumcu Esnafı

Esnaf teşkilatının kendi iç denetim mekanizmasına rağmen Osmanlı, ipe temininde ve üretim kalitesinde sürekliliğe büyük önem

vermiştir. Örneğin I. Ahmed zamanında mumcu taifesine verilen emr-i şerif cülûs-ı hümayun münasebetiyle yenilenmiş ve 1618 tarihli bu emir "İstanbul'da, kayıtlı mumcu taifesinin dışında kimsenin mum işlememesi ve mum yağı satın almaması" hakkındadır (82 Numaralı Mühimme Defteri, 2000: 45). Osmanlı'da mum imalatında içyağı kullanılması, mumcu ve kasap esnafını sıklıkla karşı karşıya getirmiştir. 1659 tarihli hüküm,

"İstanbul'da eskiden beri koyun ve sığır etlerinin içyağları Edirne Kapusu'nda ve Yedikulle'de olan mumhanelerden narh ile verilirken hâlâ bazı kasaplar, koyunları ve sığırları Galata ve Eyüp'te kesip etlerini getirip, İstanbul içinde satıp, içyağlarını Galata ve Eyüp'te satarak mum imalinde darlığa sebep olurken, taşrada kesilen etleri İstanbul'a gönderip, alışverişte kasaplar içyağları dahi vermeyip narh ile Edirne Kapusu ve Yedikulle mumcularına vermeleri (...)" (Çelebi, 2008: 108-109) hususundadır.

1736 tarihli Üsküdar mumcu esnafının arzuhalinde de olduğu gibi (BOA, C.BLD., 126/6297: 1, 13-03-1149) 1755 yılına ait hüküm, İstanbul'daki mumcu esnafının hammadde temininden ve bunun ihlalinden bahsetmektedir. Yedikule dışında mumcu esnafının temsilcileri ve Üsküdar'da Atpazarı yakınlarındaki mumhanede mumcu olanlar, hassa kasabbaşısı olan Halil'in muvazene defterinde kayıtlı olduğu üzere Mirî Salhane'de kesilen koyunların içyağlarını her ayın başında beş gün boyunca akşam ve sabah Dergâh-ı Muallâm Yeniçeri Ocağı meydanı için ocak mumcularına, her ayın altıncı gününden yirminci günü tamamına kadar sabah ve akşam hasıl olan içyağını Yedikule dışındaki kârhane sahibi olan mumcu ustalarına, geriye kalan on günün sabahlarında hasıl olan içyağını Üsküdar'da Atpazarı'nda kârhanesi olan mumcu dükkanlarına, akşamları hasıl olan içyağını da Yedikule dışındakilere verirken, bazılarının hisseleriyle yetinmeyip, fazla almalarından şikayet etmektedirler (Tabakoğlu vd., 1997: 119).

18. yüzyılın mevsim şartları, savaşlar ve kıtlık, İstanbul'da iâşe temini konusunda kimi sıkıntılara neden olmuştur. Ahmed Cevdet Paşa, bu sıkıntıları şu sözlerle dile getirmektedir.

"İnsafsız esnaf, her şeyi kendi bildikleri gibi alıp sattıkları için İstanbul halkının büyük çoğunluğu büyük sıkıntı çekiyordu. Yağın, mumun ismi var cismi yoktu" (Ahmet Cevdet Paşa, akt., Güçlükol vd., 2008: 279).

İstanbul Kadılığı'nın 1727'de mumcu esnafına çerviş yağı verilmeyip, bakkallara verilmesi hükmünün aksine 1785'te halkın yağ ihtiyacında darlığa neden olmamak adına mumculara don yağı yerine çerviş yağı verilmesi emredilmiştir (BOA, C.BLD.,23/1144: 1, 20.03.1140; Koyuncu, 2008: 175). Bu şekilde benzer işleve sahip ürünler devreye sokularak, iaşede yaşanan kıtlığın önüne geçilmeye çalışılmıştır.

"Bir gün, Fatih camii dolaylarındaki talebelere bir çömez Karaman çarşısı bakkalından iki mum almak istemiş bakkal; 'mum kıtlığında herkese birden fazla mum verilmemesi emredildi' karşılığını verince talebe bakkalı dövmeye başlamış. Kolluk kuvvetleri toplanıp bakkalı kurtarmak isterken, birkaç talebe daha peyda olup mum isteyen ve bakkalı pataklayan çömezin tarafını tutarak neferlere saldırmaya kalkışınca kavga büyümüştür" (Ahmet Cevdet Paşa, 2008: 302).

1818 tarihli bu olay, mum kıtlığının yarattığı manzarayı özetler niteliktedir. Bazı Osmanlı kentlerindeki mumcu esnafının durumu ise aşağıdaki gibidir.

Tarih	Şehir	Esnaf
1455	Tokat	3 Müslüman çırakçı/mumcu
1485		1 Gayrimüslim mumcu
1516	Filibe	1 Müslüman mumcu
1546	Üsküp	2 mumcu
15-16. yüzyıl	Bursa	11 mumcu
17. yüzyıl	Manisa	30 mumcu
1681	Çankırı	1 mumcu
1738		1 mumcu
1685	Ruşçuk	3 Müslüman mumcu
1700	Vidin	5 Gayrimüslim mumcu
1750	Adana	1 Gayrimüslim mumcu
1808-1839	Sivas	3 Gayrimüslim balmumcu 7 mumcu / 3 Gayrimüslim mumcu

Tablo 2. Taşrada Mumcu Esnafı (Şahin ve Emecen, 1988: 300-301; Karta, 2006: 164; Barkan, 1953: 26; Erefe, 2010: 577; Uluçay, 1942: 170; Kankal, 2007: 23-24; Genç, 2016: 53-54; Koçak, 2018: 1117; Yörük, 2012: 806; Demirel, 1998: 146-147).

3. NARH FİYATLARI

Mum ve mumcu esnafına ilişkin alınan narh kararlarını ortaya koymak adına Bursa, güzel bir örnektir.

“(…) Bundan böyle eski narhının uygulanması istenince, mumcular ve sabuncular biz eski narh üzere satamayız. Çünkü kasaplar yağı evvelkinden pahalıya satarlar. Dediklerinden ortalama olarak şöyle narh verildi ki, İlk baharda yağın batmanı kırk akçaya olup mumun okkası dört akçaya olacak. Yaz ortasında yağın batmanı otuz altı akçaya olup mumun okkası üç buçuğa olacak. Ve kışın yağın batmanı kırk dört akçaya olup mumun okkası dört buçuğa olacak. Ve sabun narhı her zaman muma tabi olup mumun bahasından bir okkada üç rub’u eksiğe olacak. Eğer uygulanır ve yeniden değiştirilmezse. Sene 907” (Kanunname-i İhtisab-ı Bursa 1502, 1998: 26-27).

1640 yılında İstanbul'da yağ mumu 20 dirhemi bir akçeye; *şem'-i kâfurun* (kâfurulu mum) vukiyyesini *getürücünün* (toptancı) 66, dükkan sahibinin 70 akçeye; (Hür, 1993: 497) 1600'de 50 akçe iken 1640 yılı narhına göre *sarı balmumunun* vukiyyesini *getürücünün* 62, dükkan sahibinin 65 akçeye satışına hükmedilmişti (Kütükoğlu, 1983: 48).

Tarih	Kıyye / Akçe	
1525	16	
1624	20	
	Toptan	Perakende
1788	58	60
1789	71	72
1790	89	90
1791	107	108

1792	95	96
1799	70	72
1800	70	72
1802	88	90
1806	106	108

Tablo 3. İstanbul'da Mum Narh Fiyatları (1524-1806)

İstanbul'daki narh fiyatlarına dair yukarıdaki tabloya yansımayan bazı ayrıntı bilgileri ise şu şekildedir: 1525'te balmumu perakende satış 25 dirhemdir (Sahillioğlu, 1967: 53). 1600'de mum yağı sızmamış (kasabda) vukiyye fiyatı 10 akçe; işlenmiş (mumcuda) fiyatı, 20 dirhem ve sarı balmumu vukiyye fiyatı 50 akçedir. Şem'i kafuru ise vukiyye fiyatı 60 akçedir (Kütükoğlu, 1978: 23, 29). 1624'te yağ mumu, vukiyye fiyatı 20 olup, balmumu (dökülmüş) vukiyye fiyatı 80 akçedir (Kütükoğlu, 1984b: 151, 170). Mum perakende fiyatı 1793 yılı, 84; 1794-95, 78; 1796 yılı ise 75 akçedir (Aynural, 1989: 155; Bilgin, 2007: 155-191).

Tarih	Yağ mumu, Balmumu, Mum	Kıyye
1654-1655	Yağ mumu	22
1679-1680		24-26; 26-28
1680		24-26
1708		18-20
1655	Balmumu	70
1707	Mum	19-21
1708		18-20

Tablo 4. Üsküdar Narh Fiyatları (Bilgin: 186-187)

Tarih	Mum, Yağ Mumu, Mum yağı	Fiat
1598	Mum	beher Osmanî dirhem 20
1701	Yağ mumu	Kıyye 1
1735	Mum yağı kıyye	14 akçe

Tablo 5. Manisa Narh Fiyatı (Uluçay, 1942: 26,27,30)

	Tarih	Kıyye
Ruşuk	1685 (1097)	Mum, 26 akçe
Ankara	1680-1682	Mum bir kıyyesi 34
	1677-1678	Balmumu 20 kıyye tutar 200
	1679-1680	Balmumu 20 kıyye tutar 110

Tablo 6. Rusçuk ve Ankara Narh Fiyatları (Genç, 2016: 53-54; Tezal, 2006: 56, 282).

Konya şemhane kanunnamesine göre; bir kıyye mumun alış fiyatı, dört ve beş akçe olup, amel ve mübaşir tarafından on akçaya satışına hükmedilmiştir. Ayrıca şemhane harici balmumundan mum dökmek ve satmak yasak olup, bu konudaki sorumluluk şemhane eminine aittir (Erdoğan, 1993: 476). Trabzon'da narha ilişkin verilen hüküm ise şöyledir:

"Hariçten balmumu geldiğinde Trabzon'a 1 batmanı 45 akçeye alınmakta, işlenip mum olduktan sonra teraziye girip satılan mumun batmanı 84 akçeye, teraziye girmeyen ve mürde tabir edilen mumların batmanı da 108 akçeye satılmakta idi. Dışarıdan gelen mum, ne kadar pahalı olursa olsun 62 akçeden pahalıya satılmayacaktı" (Gökbilgin, 1962: 301).

Trabzon'da 1750'de kıyyesi 45 olan yağ mumu, 1791'de 78 akçedir. Aynı yıl fiyatı 165 olan balmumu, 1783'te 240 akçedir. 1755'te Kırım mumu 40, yerli mum 48 akçedir. 1758'de kıyyesi 45 olan mumun fiyatı ise 1766 yılında 42 akçedir (Öksüz, 2004: 355).

4. ŞİKAYETLER

Osmanlı idaresine yansıyan şikayetlerde öne çıkan husus, mumcu esnafları arasındaki anlaşmazlıklardır. İstanbul'da dava konusu olan birkaç olay ise şunlardır. 1661'de mumcuların kethüdası Arslan, yiğitbaşısı Hristo ve mumcuların önde gelenleri mahkemeye çıkarlar. Geleneğe göre mum alımının İsteryakoz'un işlettiği mumhaneden yapıldığını belirten mumcuların şikâyet konusu, başka yerden mum alarak buna aykırı hareket eden bakkal Dimo'dur (Kuran, 2010: 202). Mahkeme tarafından uyarılan Dimo'dan başka 1696 tarihli dava, mumcu taifesinin yiğitbaşısı Poynero ile önde gelenlerinden İsteryo, Laşo, Dimo ve Paros ile davacı oldukları Mehmet, Hüseyin ve Mustafa arasındadır. Fetih'ten bu yana İstanbul'da mum üretip satma ayrıcalığını elinde bulundurduklarını belirten Hıristiyan mumcular, Mehmet, Hüseyin ve Mustafa'nın evlerinde ve dükkânlarında mum üretip sattıklarını söylemektedirler. 1689'da da her iki taraf aynı konudan davalık olmuş ve sonuçta bu kişiler mum üretiminden menedilmiştir. Sunulan deliller neticesinde mahkeme, Müslüman davalıların mum üretip, satmalarını yasaklamıştır (Kuran, 2010: 422-423). Davalı ve davacı isimlerine bakıldığında daha önce bahsi geçtiği üzere gayrimüslimlerin mum üretimindeki etkinliği ortadadır. 1612'de Yeniçeri Ahmet Bey'in Haseki Sultan Vakfı'ndan salhane içinde bir mumcu dükkanını 29.000 akçeye mumcu esnafı yiğitbaşısı Nikola'ya devretmesi ve mumcu esnafının geleneğe göre mum satın aldıkları bakkalı kendi belirleme hakkına dair 1661 tarihli birden çok olay mahkemeye yansıyan diğer konular arasındadır (Kuran, 2010: 148, 207-211, 221).

Narh ihlalleri de şikâyet konularından biridir. Buna ilişkin bir örnek 1726 tarihlidir. Galata gümrüğüne gelen balmumları, içinden mirinin ihtiyacı olan Matbah Emîni tarafından alındıktan sonra kalan, mumcu esnafının kethüda ve ihtiyarları tarafından esnaf arasında pay edilirken, aralarından bir *zımmi*, balmumlarını yöneticilerden önce alıp yüksek fiyatla sattığından yapılan şikâyet sonucu kadı tarafından kendisine *ta'zir* ve *te'dib* cezası verilmiştir (Kütükoğlu, 1984a: 13; Köktaş, 2016: 237-238).

Narh listelerinde ilan edilen fiyatların üzerinde satış yapılması sonucu verilen cezaya dair mahkeme kaydı, 1738 tarihlidir. Mahkeme, narhtan fazlaya satış yapan mumcu dükkanlarının başkasına verilmesine hükmetmiştir. Söz konusu karar aşağıdaki gibidir:

“(...) Çağanos Vasil ve diğeri Çingene Aleksî isimli zimmîler; dağıtımımızdan aldıkları don yağı hisselerini kanaatsizliklerinden bir yol ile gizlice tüketip ve mum yaptıkları halde kendilerine tayin olunan bakkal dükkânlarına götürmeyip o mumları dahi tespit edilmiş olan fiyattan fazlaya satıp bu yolla başka birçok hileler ile sanatımızı ihtilale uğratıp cari olan düzenimize zarar getirmeleriyle ikisinin idarelerinde olan işyerleri ellerinden alınıp başkaca güvenilir kimselere verilip (...)” (Köktaş, 2016: 238).

Şikâyetlerin üretime mâni olmasını önlemek için emirler yazılarak, ilgili kadıların şikâyet konusu hakkında gereğini yapmalarına hükmedilirdi. İznikmid Kadısı'na 1664'te yazılan hükümde; mumcu esnafından Hacı Mehmed'e, yine mumcu olan Panayod ve Manol isimli zimmilerin kendi dükkanında mum imal etmemesi için yaptıkları baskının ya da 1710'da Saruhan'a bağlı Akhisar kasabasında Voyvoda İbrahim'in mumcu esnafına müdahalesinin men olunması örneklerinde olduğu gibi (BOA, C.BLD., 79/3927: 1-2, 29.01.1122; Alan, 2008: 9, 19-20). Aydın Şemhane Emîni Mustafa'nın 1701 tarihli arzuhali ise sorumluluğu altındaki Tire mumhanesine dışardan yapılan müdahalenin önlenmesi hakkındadır (BOA, AE. SMST.II., 46/4524: 1, 29.12.1113). Üretimin sürekliliği kadar kalitesine de önem veren Osmanlı, denetlemelerle usulsüzlüklerin önünü almaya çalışmıştır. 1620'de Balıkesir'de iki mumcu esnafı denetlenmiş ve bu kişilerden Oruçoğlu adlı mumcunun bir testide 15 dirhem eksiği geldiği, diğerrinin ise mum yapımında koyun yağı makbul iken sığır yağından mum imal ettiği tespit edilmiştir. Mumcuların piyasada daha bol ve ucuz olan sığır yağına yönelmeleri imal edilen mum kalitesini düşürdüğü için, mumcu esnafı sıklıkla koyun yağı kullanmaları konusunda muhtesib tarafından uyarılmıştır (Öntuğ, 2003: 232, 253). Şikâyet konusu olan anlaşmazlıkları genel olarak Müslüman ve gayrimüslim mumcular arasındaki rekabet, mumcu esnafı ile kasap esnafını karşı karşıya getiren içyağı meselesi, koltukçuluk ve narh ihlalleri şekilde özetlemek mümkündür.

SONUÇ

İmparatorluk genelinin en temel ihtiyaçlarından biri olan balmumu dolayısıyla mum, çok geniş ve yaygın bir kullanıma sahipti. Bu zorunlu ihtiyaç hali, iâşecilik üzerinden memnu metaya dönüşmüştür. Böylelikle bu iki iâşe kalemi, ihracat yasağının ötesinde

aynı zamanda ticari rekabetin ve kasap-mumcu esnaf çatışmasının nesnesi haline gelmiştir. İaşecilik temelli iktisadi anlayış ile ticari hayat arasında yaşanan doku uyuşmazlığı, tüccarın, daha çok kazanmakla İstanbul'u doyurmak arasında sıkışıp kalmasına neden olurken bu arada kalma haline, Osmanlı'nın Akdeniz ticaretindeki Venedik tekeline karşı bir denge unsuru olarak memnu meta üzerinden verdiği tavizler, ülke genelinde kaçakçılığın yaygınlaşması ile sonuçlanmıştır.

Öte yandan mum üretimi, Müslim-gayrimüslim rekabetine sahne olduğu gibi, kasap ve mumcu esnafını da karşı karşıya getirmiştir. Kasapların yağlarını mumculara vermelerine dair yazılmış birçok hüküm, bu durumu özetler niteliktedir. Esnaf ile esnaf, devlet ile esnaf arasında yaşanan sorunların temel nedeni, her iki ürünün iâşe ve ticari değeri ve bunun yarattığı rekabetti. Sonuçta 19. yüzyılda; zenginlerin balmumu, fakirlerin yağ mumu ya da sadeyağ ile aydınlatılan Osmanlı hanelerinin yerini gaz yağı ile aydınlatılan haneler almış ve yorgan gitmiş, kavga da bitmiştir.

KAYNAKÇA

Altınay, A. R. (1987). *Onuncu Asr-ı Hicride İstanbul Hayatı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

Altınay, A. R. (1998). *Eski İstanbul*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Alan, E. (2008). 95 Numaralı Mühimme Defteri (Tahlil, Transkripsiyon ve Özet). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Arslanboğa, K. (2015). Hatice Turhan Sultan Evkafı'nın H. 1111-12 / 1112-13 (M. 1700-1701 / 1701-1702) Tarihli Muhasebe Bilançoları. *The Journal of Academic Social Science Studies* 32, 225-247.

Aynural, S. (1989). Selim III Döneminde İstanbul'da İktisadi Hayat. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Barkan, Ö. L. (1953). Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi. *Türkiyat Mecmuası* 10, 1-26.

Barkan, Ö. L. (1963). Ayasofya Camii ve Eyüp Türbesinin 1489-1491 Yıllarına Ait Muhasebe Bilançoları. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 23, 342-379.

Baş, E. (2006). Arşiv Belgelerinden Hareketle XVIII. YY. Osmanlı Toplum Hayatında Kadın. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

- BOA., C.SM.,68/3444, s.1, 29.06.1106.
- BOA., C.BLD., 23/1144, s.1, 20.03.1140.
- BOA., C.BLD., 79/ 3927, s.1-2, 29.01.1122.
- BOA., C.BLD., 126/6297, s.1, 13-03-1149.
- BOA., AE. SMST.II., 46/ 4524, s.1, 29.12.1113.
- Bilgin, A. (2007). Narh Listeleri ve Üsküdar Mal Piyasası. *Üsküdar Sempozyumu IV (3-5 Kasım 2006) Bildiriler II*, Üsküdar Belediyesi, İstanbul, 155-191.
- Bostan, İ. (1992). *Osmanlı Bahriye Teşkilâtı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınevi.
- Çelebi, A. G. (2008). 93 Numaralı Mühimme Defteri (1069-1071 / 1658-1660) (Tahlil-Transkripsiyon ve Özet). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Çelik, B. & Demir, T. (2010). Aydın Muhassıllığı'nın Gelir ve Giderleri (1686-1792). *Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri-1*, İstanbul, 365-417.
- Demirel, Ö. (1998). *Osmanlı Dönemi Sivas Şehri ve Esnaf Teşkilâtı*. Sivas: Doğan Ofset.
- Demlikoğlu, U. (2014). Osmanlı Devleti'nin 18. Yüzyılda Bazı Şark Kalelerinde Bulundurduğu Harp Malzemeleri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi 24(2)*, Elâzığ, 277-294.
- Dingeç, E. (2010). Osmanlı Toplumunda Kadınların Üretime Katkıları. *History Studies 2/1*, 9-30.
- Doğan, O. (Ed.). (2014). "Akdeniz'in Altın Kenti" Kahramanmaraş. Kahramanmaraş: Kahramanmaraş Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü.
- Düzbakar, Ö. (2009). XV-XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde Elçilik Geleneği ve Elçi İaşelerinin Karşılanmasında Bursa'nın Yeri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 2/6*, 182-194.
- Erdoğru, M. A. (1993). Karaman Vilâyeti Kanunnâmeleri. *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi 4*, 467-516.
- Erefe, İ. (2010). Osmanlı Esnaf Teşkilatının Oluşumu ve Kaynaklardaki izleri: XV. ve XVI. Yüzyıllarda Bursa Örneği. *Birinci İktisat Tarihi Kongresi Tebliğleri-1*, İstanbul, 573-589.

- Genç, F. G. (2016). Evliya Çelebi Tuna Kıyısında: 17. Yüzyılın İkinci Yarısında Rusçuk, Yergöğü ve Niğbolu., içinde *Balkan Tarihi I*, Burdur: Osmanlı Mirası ve Türk Kültürünü Araştırma Derneği Yayınları, 41-56.
- Gökbilgin, T. (1962). 16. Yüzyıl Başlarında Trabzon Livası ve Doğu Karadeniz Bölgesi. *Bellekten* 26(102), 293-337.
- Güçlükol, M. & Bozkurt, B. (Ed.). (2008). *Ahmet Cevdet Paşa Osmanlı İmparatorluğu Tarihi 1-2*, İstanbul: İlgı Kültür Sanat.
- Kahraman, S. A. & Dağlı, Y. (Haz.). (2008a). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 1*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Kahraman, S. A. & Dağlı, Y. (Haz.). (2008b). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi 2*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hür, A. (1993). Mumculuk. *Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi* (Cilt. 5, 497), İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları.
- İlgürel, M. (1992). Balıkesir, *TDV İslam Ansiklopedisi*. (Cilt. 5, 12-14), İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- İlhan, M. M. (1994). XVI. Yüzyılın İlk Yarısında Diyarbakır Şehrinin, Nüfusu ve Vakıfları: 1518 ve 1540 Tarihli Tapu Tahrir Defterlerinden Notlar. *Ankara Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi* 16(26), 45-113.
- İnalçık, H. (2001). İstanbul. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (Cilt. 23, 220-239), İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Kankal, A. (2000). 15.-18. Yüzyıllarda Kuzey-Batı Anadolu'da Ekonomik Faaliyetler. *Uluslararası Osmanlı Tarihi Sempozyumu (8-10 Nisan 1999) Bildirileri*, İzmir, 153-205.
- Kankal, A. (2007). 1650-1740 Yılları Arasında Çankırı'daki Esnafa ve Ticarete Genel Bakış (Şer'iyye Sicillerine Göre). *Çankırı Araştırmaları Dergisi* 2, 17-29.
- Kanunname-i İhtisab-ı Bursa 1502. (1998). Ankara: Türk Standartları Enstitüsü.
- Kaplanoğlu, R. (2017). İlk Nüfus Defterlerine Göre Üsküdar'da Sosyal ve Ekonomik Yaşam. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IX (11-13 Kasım 2016) Bildiriler I*, Üsküdar Belediyesi, İstanbul, 497-536.
- Karta, N. (2006). XV. ve XVI. Yüzyıllarda Filibe Şehrinde İktisadi Hayat ve Meslek Grupları. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 8(2), 145- 173.

Kazan, H. (2007). XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı Sarayının Sanatı Himayesi. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kılınç, A. (2011). Eflak-Boğdan ve Karadeniz'de Bal ve Balmumu. *Acta Turcica 1*, 40-56.

Koçak, Z. (2008). Ekonomik ve Sosyal Münasebetler Özelinde Vidin'de Müslim-Gayrimüslim İlişkileri (1700-1750). *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi 22/2*, 1109-1136.

Koyuncu, M. (2008). 18. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Esnafı (İstanbul ve Bursa Örnekleri). (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Köktaş, A. M. (2016). Osmanlı İmparatorluğu'nda Piyasa Düzenlemeleri: 1500-1700 İstanbul Kadı Sicillerinde Narh Uygulamaları. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 9/2*, 219-242.

Kuran, T. (2010). *Mahkeme Kayıtları Işığında 17. Yüzyıl İstanbul'unda Sosyo-Ekonomik Yaşam 1*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.

Kütükoğlu, M. S. (1978). 1009 (1600) Tarihli Narh Defterine Göre İstanbul'da Çeşitli Eşya ve Hizmet Fiatları. *Tarih Enstitüsü Dergisi 9*, 1-85.

Kütükoğlu, M. S. (1983). *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihli Narh Defteri*. İstanbul: Enderun Kitabevi. İstanbul.

Kütükoğlu, M. S. (1984a). Osmanlılarda Esnaf İçi Kontrol Mekanizmasının İşleyişi. *XX. Ahilik Bayramı Kongresi Tebliğleri ve Esnaf ve Sanatkarların Sosyo-ekonomik Meselelerinin Tartışıldığı Panel Tebliğleri*, Kırşehir: Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu Yayınları, 9-15.

Kütükoğlu, M. S. (1984b). 1624 Sikke Tashihinin Ardından Hazırlanan Narh Defterleri. *Tarih Dergisi 34*, 123-182.

Ortaylı, İ. (2008). *Osmanlı Sarayında Hayat*. İstanbul: Yitik Hazine Yayınları.

Öksüz, M. (2004). 1746-1789 Tarihleri Arasında Trabzon'da Sosyal ve Ekonomik Hayat. (Doktora tezi). *YÖK Ulusal Tez Merkezi*, 141509.

Öntuğ, M. M. (2003). XVII. Yüzyılın İlk Yarısında Balıkesir Şehrinin Fiziki, Demografik ve Sosyo-ekonomik Yapısı. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

- Özünlü, E. E. (2010). XVI. Yüzyıl Osmanlı Kentlerinin Ekonomik Nitelikleri Üzerine Bir Karşılaştırma Denemesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi* 18, 257-270.
- Pantik, R. (2017). Atik Valide Sultan Vakfı Örneğinden Vakıfların Yeniden-Dağıtımçı Fonksiyonu. *Uluslararası Üsküdar Sempozyumu IX (11-13 Kasım 2016) Bildiriler I*, Üsküdar Belediyesi, İstanbul, 303-329.
- Polatel, O. (2015). Osmanlı Dönemi İzmit'in Sosyo-ekonomik ve Kültürel Hayatında Ermeniler. *Uluslararası Gazi Akça Koca ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu 2*, 891-923.
- Sahillioğlu, H. (1967). Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1525 Yılı Sonunda İstanbul'da Fiyatlar. *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi* 1, 36-53.
- Şahin, İ. & Emecen, F. M. (1988). XV. Asrın İkinci Yarısında Tokat Esnafı. *Osmanlı Araştırmaları Dergisi VII-VIII*, İstanbul, 287-308.
- Şahin, İ. & Emecen, F. (1991). Amasya. *TDV İslam Ansiklopedisi*. (Cilt. 3, 1-4), İstanbul: TDV İslâm Araştırmaları Merkezi.
- Tabakoğlu, A., Kal'a, A., Aynural, S. & Kara, İ. (Haz.). (1997). *İstanbul Külliyyatı I İstanbul Ahkam Defterleri İstanbul Esnaf Tarihi I*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Merkezi.
- Tezal, F. (2006). 61 Numaralı Şeri'yye Sicil Defterine Göre "Ankara'da İctimai ve İktisadi Hayat" (1680-1682). (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Uluçay, M. Ç. (1942). *XVII inci Yüzyılda Manisa'da Ziraat, Ticaret ve Esnaf Teşkilâtı*. İstanbul: Resimli Ay Matbaası T.L. Şirketi.
- Yarcı, G. (2015). Osmanlı'da Mum ve Beykoz İspirmeçet Mumu Fabrikası., içinde *Mum Kitabı*. İstanbul: Kitabevi, 5-99.
- Yekeler, N. & Atik V., vd. (2014). *Yoldaki Elçi Osmanlı'dan Günümüze Türk-Leh İlişkileri*. İstanbul: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayını.
- Yıldırım, H. O., Atik, V., Cebecioğlu, M. vd. (Haz.). (1998). *7 Numaralı Mühimme Defteri (975-976 / 1567-1569)*. C.1, Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.
- Yıldırım, H. O., Atik, V., Cebecioğlu, M. vd. (Haz.). (2000). *82 Numaralı Mühimme Defteri, Özet-Transkripsiyon-İndeks*. Ankara: Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları.
- Yıldız, M. (2005). 92 Numaralı ve 1657-1658 Tarihli Mühimme Defteri. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâziğ.

Yiğit, A. (2009). 165 Nolu Bodrum Şer'iyeye Sicilinde Bulunan Denizciliğe Dair Kayıtlar. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)* 22, 117-138.

Yörük, D. (2017). XVI. Yüzyılda Konya Şehir Ekonomisi. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi* 42, 353-379.

Yörük, S. (2012). XVIII. Yüzyılın İlk yarısında Adana'da Esnaf Teşkilatı. *10. Uluslararası Türk Dünyası Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul*, 803-812.